

FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚĂ

**CUNOAȘTERE
EFICIENȚĂ
ACTIUNE**

Coordonator **PETRU IOAN**

1988

EDITURA POLITICĂ

București

Coperta: CONSTANTIN NIȚULESCU
Redactor: ADRIAN MIROIU

CU PRIVIRE LA LOGICA EXPLICAȚIEI FUNCȚIONALE A FENOMENELOR SOCIALE

ADRIAN MIROIU

1. Abordarea funcționalistă a fenomenelor sociale a încorporat explicit o distanțare critică față de metodologia și epistemologia științelor naturii, în speță ale fizicii teoretice; dar, în același timp, ea s-a sprijinit pe o epistemologie specifică a fenomenului social. A. R. Radcliffe-Brown, de pildă, a formulat o doctrină funcționalistă (el însuși nu i-a aplicat această etichetă, preferînd-o pe cea de „structuralistă“) extrem de atrăgătoare prin virtuțile ei metodologice: pe de o parte, teoria sa constituia un ghid operant în cercetările de teren, o metodă de a selecta și sistematiza observațiile — iar mulți dintre discipolii săi s-au distins exact în această direcție (de exemplu, E. E. Evans-Pritchard). Pe de altă parte, modelele explicative avansate dintr-o perspectivă funcționalistă promiteau realizarea unor deziderate fundamentale ale cunoașterii sociale: în primul rînd, aceste modele explică fenomenele sociale și culturale în termeni sociali — urmîndu-se astfel principiul metodologic formulat de E. Durkheim, de a explica faptele sociale numai prin alte fapte sociale; iar A. R. Radcliffe-Brown respinge explicit încercarea de a explica fenomenele sociale în termeni biologici. În al doilea rînd, aceste modele fac apel la conceptul de structură socială — cu alte cuvinte factorii explicativi ai fenomenelor sociale sînt căutați în anumite trăsături fundamentale ale sistemului social ca întreg. Fiecare societate, se argumentează, are anumite caracteristici structurale. Radcliffe-Brown a avansat în acest sens unele exemple, clasice azi, de aplicare a schemei explicative funcționaliste¹.

Cel mai cunoscut exemplu este analiza relației între nepot și unchiul din partea mamei în unele societăți

patrilineare din Africa de Sud. Relația apare structurată într-o atare manieră încît s-ar părea că avem a face cu vestigiile ale unei trecute organizări matrilineare a societății. Astfel, în timp ce unchiul are obligația de a-i face unele servicii, cadouri nepotului, acestuia i se permite să-și trateze unchiul într-o manieră nerespectuoasă, să-și însușească unele din bunurile lui, să i se adreseze într-un limbaj obscen etc. Radcliffe-Brown, la fel ca și B. Malinowski — celălalt mare teoretician al primului funcționalism — au respins însă punctul de vedere că într-o societate prezența anumitor caracteristici care nu corespund stadiului prezent al dezvoltării ei se poate explica prin invocarea trecutului, a unui stadiu anterior de dezvoltare a societății respective, în raport cu care acea caracteristică ar fi fost funcțională : nu există fapte sociale care să nu aibă o funcție actuală, arată ei. Ca atare, Radcliffe-Brown explică relația între nepot și unchiul din partea mamei în raport cu o organizare patrilineară a societății : copilul e sub autoritatea tatălui și a celorlalți bărbați din linie paternă ; el nu se supune însă autorității bărbaților din linie maternă. Într-adevăr, linia maternă se caracterizează prin afecțiune, permisivitate, tipul de relații existente între nepot și unchiul din partea mamei reprezentînd tocmai instituționalizarea acestor caracteristici. Iar un eventual conflict cu principiul seniorității (căci unchiul aparține unei generații anterioare celei a nepotului) e manevrat prin ritualizarea unor relații de „joc“ între cei doi indivizi.

Funcționalismul a înglobat o distanțare critică față de epistemologia și metodologia științelor naturii și, în primul rînd, față de exemplarul clasic al științei naturii — mecanica newtoniană. În cadrul mecanicii newtoniene, explicația are un caracter *cauzal* : cu alte cuvinte, idealul explicativ în această știință constă în a putea oferi o relație de determinare cauzală între două fenomene particulare, unul numit cauză, celălalt numit efect.

O abordare cauzală a fenomenelor sociale ar avea două mari calități. Prima constă în relevanța ei *empirică*. Într-adevăr, relația cauzală trimite la un tip de corelație empirică între diferite fenomene. E nevoie însă de o doză ridicată de atenție în formulările ce încearcă să exprime această idee : căci, în primul rînd, nu orice corelație empirică exprimă un raport cauzal ; în al doilea rînd, co-

relația empirică în sine e o relație simetrică : fenomenul *a* e corelat cu fenomenul *b* ; dar aceasta, evident, implică și că fenomenul *b* e corelat cu fenomenul *a*. Relația cauzală e însă asimetrică. Din faptul că *a* produce (cauzează) *b* nu se poate deduce că *b* produce (cauzează) *a*. Un exemplu clasic de explicație e dat de E. Durkheim² : ori de câte ori există o presiune mărită a populației și o interacțiune socială sporită, constrângerile construite pe temeiul unei societăți simple, „segmentare“, cedează și are loc o creștere a competiției, fapt care amenință însă ordinea socială. Această competiție este controlată și redusă prin adoptarea unor sarcini mai specializate care îi fac pe oameni mai dependenți unii de alții. Se poate spune atunci că densitatea morală rezultată din presiunea populației *cauzează* diviziunea muncii ? De bună seamă, corelația între cei doi factori — densitatea morală și diviziunea muncii — este simetrică. Apoi, cu greu am putea spune că această corelație e empirică ; în sfârșit, cei doi factori sînt globali, nu atomari (acest aspect va fi avut în vedere imediat mai jos). De aceea, atributul „cauzal“ pe care îl atribuie Durkheim explicației va putea da seama, mai curînd, de caracterul *necesar* al corelației.

În al doilea rînd, explicația în științele naturii ar încorpora ideea că fenomenele cauză și fenomenele efect sînt *atomare*. Ele apar, în primul rînd, ca fenomene particulare, a căror specificare nu ridică probleme. Se consideră, implicit, că există procedee bine definite de identificare și măsurare a lor și că prin aplicarea acestora se asigură identificarea cauzelor și efectelor ca fenomene individuale, detașabile analitic și empiric din mulțimea fenomenelor întîlnite. Explicația cauzală este atomistă, în sensul că presupune posibilitatea de a separa empiric fenomenul (sau fenomenele) cauză de fenomenul (sau fenomenele) efect. Cauza și efectul, deși strîns conexe, se asumă a fi empiric discernabile. Ar exista, deci, o descriere empirică a fenomenului cauză (respectiv a fenomenului efect) care nu conține nici o referire la fenomenul efect (respectiv la fenomenul cauză). Referindu-ne acum la fenomenele sociale, caracterul atomist al explicației cauzale va reveni la a spune că atît cauza cît și efectul sînt fenomene cu o configurație calitativă și structurală proprie ; că ele pot fi localizate unic în spațiul fenomenelor sociale ; că ele pot fi descrise independent

de relațiile lor reciproce și că acea descripție e suficientă pentru identificarea lor; că, în sfârșit, acea descripție identifică fenomenele respective prin proceduri empirice (eventual, și unele neempirice).

Se pare că de multe ori caracterul atomist al explicației cauzale a fost conexasat unei exigențe mai tari: fenomenele cauză și fenomenele efect trebuie să fie *elementare*, adică indecompozabile în alte fenomene (o atare asumție credem că e decelabilă în unele variante ale schemei explicative acționaliste). Cerința ca fenomenele cauză și efect să fie elementare nu ne apare însă ca necesară: proprietatea unui fenomen de a fi sau nu indecompozabil nu este absolută, altfel zis independentă de un anumit cadru teoretic; ceea ce e primitiv dintr-o perspectivă e complex dintr-o alta. Alegerea între două alternative de acțiune are, în teoria jocurilor, ca ultim nivel al analizei, definirea funcției de utilitate; dar aceeași acțiune, din punctul de vedere al psihologiei comportamentului motivat, e de o complexitate covârșitoare. La fel, în mecanica clasică a corpului rigid, analiza nu merge dincolo de un anumit punct: se cer precizate poziția, masa și forțele care acționează asupra corpului, dar nu interesează dacă acel corp are sau nu o structură cristalină, care e polarizarea moleculelor sale etc.

2. Fiecare din cele două scheme explicative — cauzală și funcțională — exercită seducție asupra teoreticienilor din domeniul științelor sociale. E instructivă, de aceea, încercarea de a inventaria diferitele posibilități de a apropia, relaționa, cele două tipuri de explicații².

O primă strategie de a aborda problema își propune să dezvolte ideea că explicația funcțională este, în fond, o explicație de tip cauzal. Enunțul că familia e necesară pentru socializarea tînărului se convertește în: „Nevoia de socializare a tînărului determină (produce, cauzează) instituția familiei“; enunțul că funcția statului e aceea de a coordona activitățile unei societăți se convertește în: „Cerința funcțională⁴ de coordonare a activităților produce (cauzează) apariția statului“.

Cu aceasta, sarcina ar fi îndeplinită, dacă enunțurile obținute sînt într-adevăr enunțuri cauzale; nevoia socială sau cerința funcțională cauzează elementul social (apariția sa, precum și evoluția lui ulterioară). Există însă o serie de obiecții, care se ridică cu acuitate, împotriva

unei strategii de acest tip. O primă chestiune privește testabilitatea unor atare enunțuri cauzale. S-a crezut uneori că în acest punct se găsește cel mai puternic argument împotriva explicațiilor de tip funcțional. Dificultatea nu ar consta, în primul rând, în a găsi evidență confirmatoare pentru o ipoteză funcționalistă, ci în a defini acele situații în care o astfel de ipoteză ar fi infirmată sau, cel puțin, ar trebui modificată într-o anumită măsură. De pildă, se argumentează că cerința funcțională de menținere a unui consens social ridicat produce religia. Ipoteza e cvasiimposibil de infirmat, căci, dacă se dau exemple de societăți în care consensul social e mare, dar religia ca fenomen social e marginalizată, cum e cazul societății socialiste, atunci se va putea argumenta că cerința funcțională în discuție e satisfiabilă și în alte moduri (există o echifinalitate a unei cerințe funcționale). Cerința funcțională de menținere a unui consens social ridicat e satisfiabilă și prin alte mecanisme, precum o morală sau o ideologie laică. Pe de altă parte, e posibil să se identifice situații în care religia are efecte exact contrare celor descrise de ipoteză : disens social, divizare ideologică, politică etc. Dar ipoteza încă nu e falsificată, căci se poate argumenta că astfel de efecte se datorează tocmai faptului că religia determină un consens foarte puternic al susținătorilor ei, o reacție de apărare a comunității religioase împotriva oricărei amenințări, inclusiv împotriva celei generate de o altă comunitate religioasă. În al doilea rând, efectele divizive cauzate de religie nu duc la un haos moral și social absolut, la un disens absolut ; dimpotrivă, în societățile diferențiate religios se constituie un nou concept al interdependenței : există un consens asupra unor valori morale și sociale difuze care fixează limite dincolo de care opozițiile, conflictele determinate de religie nu pot trece.

Credem însă că nu netestabilitatea enunțurilor funcționale (convertite ca enunțuri „cauzale“) e chestiunea fundamentală. În orice teorie științifică există multe enunțuri netestabile. Să considerăm mecanica clasică newtoniană și, în acest context, raportul între experiență și legile ei fundamentale. Fizicienii și filosofii științei au întâmpinat mari dificultăți în precizarea statutului legii a doua a lui Newton : viteza de variație a impulsului unui corp e direct proporțională cu forța ce actio-

nează asupra corpului. Ca ipoteză empirică, ea nu e testabilă, întrucît e imposibilă măsurarea independentă a mărimilor *masă* și *forță*. De asemenea, s-a argumentat că legea a doua a lui Newton nu reprezintă nici un enunț analitic : ea nu e o definiție a „forței“.

În al doilea rînd, credem că problema referitoare la posibilitatea de a formula o reconstrucție a enunțurilor funcționale capabilă să dea seama de rolul lor logic într-o teorie asupra unor fenomene sociale este mai importantă decît cea avută anterior în vedere ; altfel zis, mai semnificativă ni se pare posibilitatea de a oferi reconstrucții raționale ale teoriilor funcționale.

Aprecierea corectă a strategiei de reducere directă a enunțurilor funcționale la cele cauzale cere însă o analiză mai amănunțită a explicației de tip funcțional. Conceptele de necesitate, nevoie socială sau cerință funcțională nu denotă fenomene particulare, comportamente particulare, subsisteme particulare ale sistemului social. Caracterizarea lor trebuie să facă apel la sistemul social ca întreg ; cum s-a argumentat în repetate rînduri de către susținătorii ei, abordarea funcționalistă este, prin natura ei, *holistă*. Intuiția noastră e foarte presantă aici, impunînd ca punct de plecare în înțelegerea acestor concepte pe acela de *stare posibilă a sistemului*. O cerință funcțională, intuitiv, se definește în raport cu clasa stărilor posibile în care ea este satisfăcută. "

Conceptul de stare posibilă denotă un mod de a fi — efectiv sau doar posibil — al sistemului social ca întreg. Holismul funcționalist își află în acest punct un prim explicat, căci stările posibile nu sînt entități punctuale, atomare, ci globale.

Există mai multe modalități în care o cerință funcțională poate fi satisfăcută ; ele constituie ceea ce R. K. Merton numește substitutele sau echivalentele ei funcționale⁵. Prin alegerea și practicarea de către un sistem social a unui substitut funcțional unele din stările posibile care satisfac acea cerință funcțională sînt excluse : sistemul social se află în imposibilitatea de a le mai atinge. Satisfacerea nevoii primare de hrană presupune elaborarea unor tehnici de procurare și distribuire a acesteia — adică a unor substitute funcționale. O societate va opta pentru cultivarea plantelor, alta pentru creșterea animalelor. Evident, cultivarea plantelor, ca tehnică de procu-

rare a hranei, elimină probabilitatea ridicată a unor migrații mari ale populației, după cum practicarea creșterii animalelor face improbabilă întemeierea de către populația respectivă a marilor așezări stabile. Oricare ar fi însă alegerea, aceeași cerință funcțională este satisfăcută, deși în modalități și cu consecințe foarte diferite asupra sistemului.

Un sistem social particular dispune, la un moment dat, de o clasă determinată de substitute funcționale. Astfel, aceluși sistem social îi sînt accesibile numai anumite stări posibile, a căror atingere, prin practicarea unui substitut funcțional, nu implică disoluția sistemului. Ce anume reglementează selecționarea acelei clase de stări posibile? De ce sistemul se poate menține numai dacă ajunge în una din acele stări? Răspunsul se formulează de obicei în forma următoare: există anumite elemente care în întreaga evoluție a sistemului social rămîn constante. Aceste elemente sînt invariante în raport cu toate schimbările posibile ale sistemului; în măsura în care cel puțin unele din ele sînt modificate sau distruse, sistemul însuși încetează de a mai exista; ele sînt, așadar, raporturi care definesc ceea ce uzual numim *structura* sistemului social. Structura unui sistem social, ca invariant al funcționării lui, induce o selecționare a stărilor posibile admisibile ale sistemului social: structura sistemului e cea care determină mulțimea stărilor posibile compatibile cu menținerea lui, delimitîndu-le de toate celelalte stări posibile. Procesul e analog celui prin care în mecanica clasică, de exemplu, din mulțimea tuturor stărilor posibile ale unui sistem (meccanic) sînt selecționate ca admisibile numai acelea care satisfac legile acestei teorii fizice.

Discursul de tip funcțional poartă asupra stărilor posibile *admisibile* ale unui sistem social. Dar existența unei cerințe funcționale înseamnă existența unor relații de interdependență între aceste stări posibile admisibile și nu privește, prin urmare, existența unor trăsături comune, interne acestor stări posibile, ci *relațiile transversale* pe acestea. De pildă: 1) Din starea X e mai probabil ca sistemul să ajungă în starea Y și nu în Z ; 2) Cu cît o mărime R are în starea X valori mai apropiate de a , cu atît e mai probabil ca în evoluția lui sistemul să ajungă tot într-o stare admisibilă; 3) O mărime R poate avea în starea X valoarea a numai dacă în starea Y mărimea R' are cel

puțin valoarea *b*. Să ilustrăm aceste situații : 1') O comunitate de păstori populează un teritoriu ce nu asigură hrana turmelor ; e mai probabilă o decizie de migrare spre teritorii mai favorabile creșterii animalelor decât permanențizarea în acel loc. Funcționalist, situația se explică arătând că nevoia de hrană determină realizarea comportamentului care o satisface într-o măsură mai mare. 2') Cu cât într-un colectiv de muncă stilul de conducere al șefului e mai democrat, mai participativ, cu atât e mai mică probabilitatea ca membrii lui să-l părăsească din proprie inițiativă. Fenomenul e explicabil funcționalist : munca în acel colectiv satisface necesitățile legate de stimă și de respect ale muncitorilor. 3') Dezvoltarea culturală remarcabilă a Atenei în epoca lui Pericle se datorează dezvoltării economice deosebite, precum și hegemoniei politice ateniene în Grecia. Strategia explicativă funcționalistă a acestui fenomen se bazează pe o „ierarhie a necesităților“ : necesitățile fiziologice și necesitățile legate de siguranță sînt prepotente în raport cu cele cognitive ori estetice. Dezvoltarea economică și hegemonia politică au asigurat satisfacerea, cel puțin la nivelul minimului, a necesităților fiziologice și a celor legate de siguranță, facilitîndu-se astfel apariția unui nou set de necesități la nivelul întregii societăți — cele cognitive și cele estetice — a căror satisfacere s-a realizat prin dezvoltarea remarcabilă a culturii.

O *cerință funcțională* ne apare astfel ca o expresie concentrată a unor raporturi de aceste tipuri.

Prin practicarea de către sistemul social a unui substitut funcțional, clasa stărilor sale admisibile se restrînge ; apar noi elemente în sistem, noi raporturi între elementele lui. Unele dintre noile relații pot deveni chiar structurale : existența sistemului e condiționată de menținerea lor între anumite limite. În aceste condiții, pot apare alte relații de interdependență între stările posibile admisibile ale unui sistem social, deci noi cerințe funcționale. „Prima nevoie satisfăcută, acțiunea satisfacerii și instrumentul dobîndit duc la noi necesități, iar această creare de noi necesități este primul act istoric“⁶ ; și trebuie subliniat, structura „primului act istoric“ se reproduce zilnic în *orice* proces de satisfacere a nevoilor umane.

În concluzie, se pot discrimina analitic două aspecte inerente holismului funcțional : a) natura holistă a stă-

rilor posibile admisibile ; b) existența constrîngerilor, a unor relații de interdependență între acele stări (și care definesc „cerințele funcționale“).

E interesant de menționat aici și un alt aspect : una din criticile la adresa abordării funcționale vrea să acrediteze ideea că, astfel, comparația, generalizarea sînt inhibate⁷. Fiecare fenomen social nu poate fi înțeles (potrivit strategiei funcționaliste) decît în contextul său ; de aceea, comparația și generalizarea, care impun neglijarea unor aspecte contextuale, ar deveni imposibile. Mai mult, practicarea de către un sistem social a unui substitut funcțional determină o restrîngere a clasei tuturor stărilor sale admisibile ; apar noi cerințe funcționale, determinate și la rîndul lor determinatoare de context. O anumită incomensurabilitate a contextelor nu poate fi negată și, de aceea, unele dificultăți legate de operațiile de comparare și generalizare în cadrul abordării funcționaliste a fenomenelor sociale sînt inevitabile.

Funcția statului e aceea de a coordona activitățile ; există, desigur, mai multe alternative prin care se poate realiza coordonarea necesară. Instituțiile politice din Roma republicană și din Cartagena sînt inteligibile numai dacă e considerat întregul context al societăților în care au existat ele. Incomensurabilitatea lor derivă din imposibilitatea de a găsi o corespondență „punctuală“ între instituțiile, relațiile politice romane și cartageneze. E adevărat, la Roma găsim senatul iar în Cartagena un sfat al bătrînilor (tot aristocratic), la Roma existau doi consuli iar în Cartagena doi suffetes (judecători) cu aproximativ aceleași funcții etc. Dar corespondența punctuală nu e totală ; în plus, în fiecare societate trăsăturile sociale și culturale specifice influențează structura și activitatea instituțiilor politice. De aceea, e imposibil ca statul roman și cel cartagenez din secolul al IV-lea î.e.n. să fie comparate direct și exact.

S-a argumentat însă că cerințele funcționale trebuie înțelese trans-contextual ; definiția unei cerințe funcționale nu ar trebui să includă și substitutul funcțional prin care ea e satisfăcută de un sistem social : nevoia de integrare morală a unei societăți e satisfiabilă fie de o religie, fie de o ideologie sau o morală laică. Se sugerează astfel că acel item care face posibilă compararea și generalizarea (trans-contextuală) este *cerința funcțională ca*

atare, întrucît ea e invariantă în raport cu practicarea unui substitut funcțional anume. Într-adevăr, studiul unui singur sistem social nu determină complet o cerință funcțională. În măsura în care funcționalismul ar asuma o atare teză, el nu ar mai fi o teorie explicativă. Căci dacă o cerință funcțională s-ar putea defini în raport cu un singur sistem social și, în același timp, această cerință funcțională ar fi invocată ca *explicans* al unor fenomene din cadrul aceluși sistem social, atunci demersul ar fi tautologic, căci fenomenele respective s-ar explica prin sistemul social în care apar și care le conține ca parte. O cerință funcțională nu se definește în raport cu un singur sistem social și cu un anume substitut funcțional; definiția ei invocă mulțimea tuturor acelor sisteme sociale care practică ori ar putea practica unul din substitutele ei funcționale.

Obiecția cea mai importantă care s-a ridicat în fața acestui punct de vedere e următoarea: e oare posibil să se identifice o cerință funcțională comună tuturor societăților, tuturor sistemelor sociale de un anumit tip? Nu cumva în cercetare avem implicit în vedere un context anume, *background*-ul social și cultural în raport cu care interpretăm celelalte societăți? Analizînd de pildă funcțiile învățămîntului în diferite societăți nu cumva avem în vedere anumite conotații contextuale ale termenului „învățămînt“, specifice învățămîntului românesc tradițional și contemporan? Obiecția ar consta, deci, în aceea că există anumite contexte favorizate în raport cu care se determină semnificația termenilor folosiți, iar selectarea acestor contexte e funcție de anumite modele culturale (specifice unei anumite societăți).

E posibil să se ocolească obiecția formulată postulînd, de pildă, existența unor cerințe funcționale trans-contextuale, care deci ar fi comune tuturor societăților, precum de pildă, nevoile biologice. Apoi, că satisfacerea nevoilor biologice dă naștere altora: nevoia de comunicare naște limbajul, nevoia de a controla conflictul dă naștere normelor punitive etc.; satisfacerea acestor nevoi secundare dă naștere altora — de exemplu, necesității unor instituții care să coordoneze activitatea — și așa mai departe. În esență, cum se observă ușor, soluția schițată e cea datorată lui B. Malinowski. Propunerea de derivare a nevoilor sociale din cele biologice a fost însă sever criticată

de unii teoreticieni, de exemplu, de A. R. Radcliffe-Brown [1]. Un alt mod de a privi aceste argumente și contraargumente va reieși, deși implicit, din analizele pe care le vom face în § 4, dintr-o perspectivă metodologică mai proaspătă.

3. Până în acest moment, am invocat o serie de aspecte de natură metodologică, preliminară obiectivului principal urmărit în studiul nostru; avem acum prilejul să scoatem în evidență intențiile principale ale acestuia. Credem că o anumită imagine asupra virtuților abordării funcționaliste a fenomenelor sociale e îndatorată congenital unor premise epistemologice implicite. Între acestea, centrală e o anumită viziune asupra a ceea ce ar fi — în articulațiile sale logice — o teorie asupra unor fenomene sociale. Vom încerca să argumentăm în cele ce urmează că semnificația epistemologică și metodologică a funcționalismului include o imagine specifică asupra structurii logice a teoriilor din științele sociale. Vom conchide că abordarea discrepanțelor între strategiile de explicare cauzală sau funcțională a fenomenelor sociale nu trebuie să se plaseze la nivelul cercetării, comparării structurii logice a enunțurilor sau argumentelor cauzale ori funcționale, ci la un cu totul alt nivel: acela al unor modalități alternative de construire (și reconstruire rațională) a teoriilor. Funcționalismul, credem, solicită o înțelegere semantică, model-teoretică, structurală a teoriei sociale.

E interesant, să aducem în discuție aici punctul de vedere al lui C. G. Hempel asupra logicii analizei funcționale⁸. Hempel consideră că funcționalismul poate fi reconstruit ca un demers explicativ deductiv-nomologic, în maniera în care, de asemenea, s-a putut analiza explicația cauzală. Fără a intra în amănunte, trebuie totuși menționat că modelul deductiv-nomologic al explicației avut aici în vedere s-a crezut a da seama în mod satisfăcător de specificul explicației în științele empirice: conform acestui model, fenomenul de explicat trebuie construit drept concluzie a aplicării unor legi la anumite condiții inițiale date. Analiza funcțională, serie Hempel, poate fi reconstruită — într-o primă modelare; aceasta, se va sugera apoi, nu poate fi susținută, concluzia argumentului trebuind să fie simțitor slăbită; totuși, ideea asupra căreia se vor focaliza aici observațiile ră-

mîne invariantă în raport cu celelalte modelări oferite de Hempel — ca o explicație deductivă în felul următor [8, 310]: a) la momentul t , sistemul social s funcționează adecvat într-un mediu de tip c (caracterizat de condiții interne și externe specifice); b) s funcționează adecvat în c numai dacă o anumită condiție necesară n e satisfăcută; c) dacă o trăsătură i va fi prezentă în s , atunci, ca efect, condiția n va fi satisfăcută; d) (Deci) la momentul t trăsătura i e prezentă în s . Aici i e un item ce urmează a fi explicat funcționalist, prin urmare urmează a i se indica funcția în sistemul s , iar n o cerință funcțională necesară pentru funcționarea normală a lui s . Premisa (c) spune că itemul i are în s funcția n .

În urma unei analize detaliate a problemei, Hempel își formulează astfel poziția: „chiar și pentru o versiune, relativizată corespunzător, de analiză funcțională... forța sa explicativă este foarte limitată... Iar semnificația predictivă a analizei funcționale este practic nulă“. Pe de altă parte, „nu există temeuri sistematice pentru a atribui analizei funcționale un caracter *sui generis* care nu poate fi întilnit în ipotezele și teoriile din științele naturii și în explicații și predicții bazate pe ele“, încît ar trebui ca funcționalismul să fie privit nu ca o doctrină sau o teorie cuprinzînd principii generale — precum acela al funcționalismului universal (Malinowski: în orice civilizație orice fenomen cultural are o funcție) — ci, mai degrabă, „ca un program de cercetare ghidat de anumite maxime euristice sau «ipoteze de lucru»“ [8, 324; 329].

Hempel găsește temeuri foarte serioase pentru a-și susține atare afirmații: dincolo de faptul că argumentele deductive de felul celui prezentat mai sus ca o reconstrucție a unui funcțional ar trebui să fie formulate mai precis (concluzia nu se poate susține într-o formă atît de tare; sensul termenului „adecvat“ nu e clar etc.), se află carențele lor metodologice și epistemologice referitoare la semnificația empirică, la forța explicativă ori predictivă; în particular, ele nu furnizează „o explicație a motivului pentru care un item anume i , mai degrabă decît un echivalent funcțional al lui, apare într-un sistem s “ [8, 324]. Că obiecția lui Hempel nu se susține, vom încerca să argumentăm mai jos; deocamdată să scoatem în lumină una din supozițiile sale. Încercarea de a formula deductiv-nomologic argumentele funcționale ni se

pare valoroasă în primul rînd prin aceea că accentuează că ele apelează în mod esențial la legi. Pe de altă parte, însă, modul în care Hempel înțelege legile implicate în analiza funcțională nu ni se pare — în perspectiva remarcilor de mai jos — corect. Apoi, demersul său solicită o cercetare mai de detaliu a naturii unei cerințe funcționale n : el nu dă nici un semn că ar gîndi natura lui n ca diferită principial de cea a celorlalte concepte la care se apelează în explicațiile deductive, în cele cauzale de pildă. S-ar părea că putem aduce aici în discuție punctul său de vedere asupra structurii logice a unei teorii științifice: vocabularul ei ar cuprinde termeni ne-teoretici și termeni teoretici; cei teoretici trebuie să fie înțeleși nu atît în opoziția lor cu conceptele observaționale, cît cu cele preteoretice (= înțelese anterior teoriei). O cerință funcțională n e redată cu ajutorul unui astfel de termen teoretic: ceea ce pare a reproșa Hempel e nu doar că principiile interne, vizînd proprietățile logice ale acestor concepte, sînt deficitare în anumite privințe, și că *regulile de corespondență* pentru termenii de acest fel nu sînt formulabile satisfăcător. El nu sugerează, însă, că n ar fi esențial diferit, în privința comportamentului său logic, de acel gen de concepte teoretice ce intervin, să spunem, într-un argument explicativ de tip cauzal: dimpotrivă, n s-ar distinge doar prin aceea că nu satisface — în pofida oricăror eforturi ce s-ar depune — cerințe logico-metodologice pe care atare concepte le îndeplinesc.

Credem, însă, că natura logică a lui n ar putea fi totuși conceptualizată mai adecvat într-o perspectivă epistemologică și metodologică cu totul diferită. Am sugerat mai sus că o cerință funcțională se poate modela ca un gen de relație guvernînd tranzițiile posibile de stare ale unui sistem social. Este momentul acum să reformulăm explicit această teză din perspectiva metodologică și epistemologică care, în fapt, a ghidat și pînă acum demersul nostru. Avem în vedere concepția structuralistă a lui J. D. Sneed⁹ și W. Stegmüller¹⁰ asupra teoriilor; desigur, nu vom insista prea mult asupra cadrului ei conceptual, prezentat de altfel pe larg în literatura de specialitate din țara noastră¹¹. Vom aminti aici doar o distincție fundamentală a lui Sneed. Structura unei teorii se determină, după autorul pomenit, în două modalități distincte:

„se poate trasa o distincție între ceea ce este eliminat prin structura modelelor teoriei și ceea ce este eliminat prin restricția determinată de faptul că structura este aplicată transversal unui număr de aplicații diferite“¹².

Pe de o parte, deci, structura unei teorii constă în acele principii care determină, pentru fiecare model în parte, o configurație a acestuia; pe de altă parte, structura teoriei constă în acele relații *între* modelele și modelele admisibile — și pe care Sneed le numește *constrîngeri*. Ideea fundamentală a articolului e următoarea: funcționalismul a demonstrat că în construirea unei teorii a unor fenomene sociale trebuie explicitată această a doua modalitate de aplicare (*transversală*) a structurii teoriei; cerințele funcționale ale unui sistem social pot fi redată teoretic cu ajutorul a ceea ce Sneed numește *constrîngeri*; funcția unui item cultural, de exemplu, se poate reda cu ajutorul *constrîngerii* (sau *constrîngerilor*) asociate acelui element al teoriei corespunzând itemului respectiv. Mai sus am argumentat mai pe larg, deși fără a dezvălui intenția majoră, exact această idee.

În al doilea rînd, Sneed a sugerat că aplicarea unei teorii se realizează prin intermediul extinderii „nucleului“ ei structural, extindere realizată prin adoptarea unor noi „legi“ (=relații ce au loc *în* fiecare model) și *constrîngeri* speciale. Credem că această idee este deosebit de importantă, ea permițînd o înțelegere adecvată a rolului avut de diferitele echivalente funcționale în cadrul unui sistem social. Hempel, cum am amintit mai sus, obiecta că analiza funcțională nu reușește să explice de ce un sistem practică *un* și nu un *alt* echivalent funcțional; conceperea aplicărilor teoriilor nu direct, ci prin intermediul extinderilor „nucleului“ structural, ni se pare însă că permite depășirea unei atare obiecții. În secțiunea următoare a studiului nostru vom încerca să argumentăm în favoarea acestei idei.

Desigur, chiar și în urma acestor remarci, teza susținută aici rămîne încă în stadiul de propunere preliminară, o serie de chestiuni fundamentale referitoare la analiza funcțională nefiind acoperite (de pildă, raportul între funcție și cerință funcțională; între itemii unui sistem și funcțiile lor; distincția lui Merton între funcții manifeste și latente etc.). Tratarea lor corespunzătoare ar necesita însă un spațiu foarte larg. Totuși, în ultima

secțiune a studiului nostru vom urmări o altă consecință a perspectivei formulate aici asupra cerințelor funcționale : înțelegerea lor ca relații transversale pe mulțimea stărilor posibile admisibile ale unui sistem social le conferă o mai mică semnificație empirică ; în același timp, abordarea lui Sneed subliniază necesitatea de a gândi global structura unei teorii, de a privi constrîngerile asupra itemilor teoretici ca alcătuint un sistem puternic integrat.

Credem că pe bună dreptate trăsături precum acestea au fost privite ca neajunsuri ale analizelor funcționale. Motivul pentru care acceptăm o atare caracterizare o subminează însă : căci, pentru noi, a reuși detectarea într-o reconstrucție rațională a comportamentului logic al unui item teoretic echivalează cu a-i conferi respectabilitate epistemologică. Înțelegerea structuralistă a teoriilor funcționale asupra fenomenelor sociale pare a reuși această performanță — și, de aceea, ni se pare că obiecțiile la adresa unor neajunsuri de acest fel se dizolvă *ipso facto*.

4. Să presupunem că o cerință funcțională a unui sistem social e deosebit de presantă ; ea a fost conștientizată de către sistem, devenind o problemă cu grad ridicat de centralitate în activitatea lui. Sistemul se centrează spre găsirea aceluia substitut funcțional a cărui practicare face mai probabilă atingerea acelor stări admisibile ce satisfac respectiva nevoie socială la un nivel cît mai ridicat. În mod uzual, sistemul are la dispoziție mai multe substitute funcționale, mai multe alternative de acțiune între care trebuie să aleagă. Doctrinile tradiționale asupra deciziei sociale au accentuat ideea că orice sistem social tinde să aleagă acel substitut funcțional care satisface în cel mai înalt grad nevoia socială. Ele au scos în evidență, de asemenea, rolul regulativ pe care îl joacă *starea optimă* a sistemului, acea stare ideală în care nevoia socială e satisfăcută la nivelul cel mai înalt : starea optimă reglează activitatea sistemului, care se îndreaptă spre aflarea aceluia substitut funcțional pentru care probabilitatea de a atinge optimul e cea mai mare.

Teoriile tradiționale ale deciziei sociale au fost susepse însă în ultima vreme unor critici severe¹³. Spre exemplificare, să aducem în discuție punctul de vedere al lui H. A. Simon¹⁴ și J. G. March și H. A. Simon¹⁵. Ei consideră că doctrinele tradiționale ale deciziei — în particular, cele ale deciziei în organizații — care se concen-

trează spre găsirea alternativei optime de acțiune¹⁶, sint neacceptabile : de regulă, complexitatea situației acționale nu permite sistemelor să găsească alternativa optimă, ideală, ci numai pe unele satisfăcătoare, adică alternative care satisfac într-o anumită măsură (deasupra minimumului, dar nu maxim) o nevoie a sistemului. Acesta nu are posibilitățile cognitive și instrumentale de a stabili dacă a formulat toate alternativele de acțiune, dacă între cele formulate se găsește și alternativa cea mai bună ; nu poate să stabilească criterii precise de evaluare a alternativelor său să discearnă toate consecințele practicării unei alternative particulare. Chiar și găsirea unei alternative satisfăcătoare e dificilă uneori : e mult mai ușor, scriu March și Simon, să se arate că o alternativă e rea, nesatisfăcătoare, decît că ea e satisfăcătoare.

Există însă unele alternative cu un statut privilegiat : așa cum argumentează March și Simon, lipsa de timp sau incertitudinea ridicată în care acționează determină sistemul să aleagă prima alternativă satisfăcătoare întâlnită. De multe ori, însă, această primă alternativă satisfăcătoare e chiar alternativa practică anterior de către sistem. Într-adevăr, e posibil ca sistemul, deși a formulat (chiar și explicit) trăsăturile definitorii ale stării sale optime, ideale, să nu fie capabil să elaboreze o altă alternativă, efectiv aplicabilă, mai bună decît cea practică. În al doilea rînd, alternativa practică e o alternativă care, în anumite limite, s-a bucurat de un anumit succes : de aceea, ea este — și tot astfel îi apare sistemului — o alternativă *satisfăcătoare*.

E astfel foarte probabil ca sistemul să hotărască alegerea, în noua situație, a alternativei practicate deja, nu a alteia noi, ale cărei caracteristici și consecințe nu sînt cunoscute tot atît de bine. Mai mult, alternativa practică tinde să dezvolte mecanisme de supravaldare, care fac să crească șansele ca sistemul să hotărască alegerea ei. În primul rînd, apare fenomenul de absorbție a incertitudinii ce caracterizează situația în care se află sistemul social (March și Simon). Un mijloc esențial de absorbție a incertitudinii „constă în investirea soluției adoptate în trecut cu o valoare suplimentară. Este un fapt adesea remarcat că soluțiile de organizare alese de către sistemele sociale în condiții de incertitudine (comunitățile arhaice de pildă) sînt investite, prin ele însele, cu o valoare deose-

bit de intensă¹⁷. Să presupunem cazul unei societăți aflate la un moment dat sub conducerea unui lider charismatic. Dispariția acestui lider confruntă sistemul cu problema succesiunii, care se cere rezolvată într-un asemenea mod încât să se asigure legitimitatea noului lider. Una din căile care soluționează problema e următoarea: alegerea succesorului se realizează prin „revelația (divină) manifestată în oracole, sorti, judecăți divine sau alte tehnici de selecție. În acest caz, legitimarea noului conducător e dependentă de legitimarea tehnicii alegerii sale (...) Se spune că pe vremuri *Schofetim**-ul lui Israel avea acest caracter¹⁸. O astfel de alegere apare ca sigură, absolută, întrucât criteriul său e de natură divină; ea e deci investită cu o valoare suplimentară.

În al doilea rând, practicarea de către sistemul social a unei alternative modifică situația existentă: fiecare alternativă creează, prin practicarea ei, un context nou, căreia ea îi este, de aceea, corespunzătoare într-un grad mai înalt decât celelalte alternative disponibile. Ea creează în cadrul sistemului elemente, comportamente sau norme noi, adecvate practicării ei. Așadar, apare un fenomen nou, de supravalidare a alternativei respective de către contextul pe care ea însăși îl creează. Un exemplu interesant în acest sens e dat de M. Weber [18, 363—373]: e vorba de fenomenul de „rutinizare a charismei“. Legitimarea unui sistem de autoritate se poate realiza în mai multe moduri: pe temeuri raționale, tradiționale sau charismatice. Temeiurile charismatice constau în devoțiunea față de sanctitatea, eroismul sau caracterul extraordinar al unei persoane individuale și față de ordinea și pattern-urile normative revelate sau stabilite de către ea.

Fie cazul în care un sistem social a adoptat într-o anumită situație strategia instituirii unei autorități charismatice. La un moment dat, dispariția conducătorului charismatic pune sistemul social în fața unei probleme foarte dificile: el trebuie să aleagă între mai multe tipuri de organizare. M. Weber argumentează în sensul că sistemul va tinde să perpetueze soluția practică deja — organizarea autoritar-charismatică. Există mai multe motive care determină sistemul să acționeze într-o atare manieră: 1) lupta pentru securitate, adică pentru legitimizarea, pe

* Judecător.

de o parte, a pozițiilor de autoritate și de prestigiu social, pe de altă parte a avantajelor economice deținute de urmașii sau de simpatizanții conducătorului ; 2) nevoia de adaptare a ordinii instituite și a modului de organizare a personalului administrativ la condițiile normale, cotidiene ; 3) nevoia existenței unei ordini definite în organizarea personalului administrativ ; 4) nevoia adaptării administrației la condițiile economice normale (de exemplu, e nevoie ca aceasta să-și asigure surse permanente de venituri).

Aceste nevoi ale sistemului, împreună cu interesele „ideale“ și „materiale“ ale grupului charismatic format (continuatorii, simpatizanții și membrii administrației charismatice) determină apariția fenomenului de *rutinizare a charismei*. El constă în adoptarea în continuare de către sistem a organizării autoritar-charismatice. Această opțiune a sistemului rămâne valabilă chiar și în condițiile în care noul conducător nu satisface calitățile conducătorului charismatic. Sistemul dezvoltă, însă, o serie de mecanisme prin care investește cu o valoare suplimentară atât strategia de perpetuare a organizării autoritar-charismatice, cât și cea a procedurii de alegere a noului lider (care, în sine, e mai mult sau mai puțin arbitrară). Weber enumeră exhaustiv principalele proceduri de alegere a succesoriului charismatic : a) pe baza calităților ce-l fac potrivit poziției lui ; b) prin revelare manifestată în oracole, sorți, judecăți divine etc. ; c) prin desemnarea lui de către liderul charismatic sau de un grup calificat și apoi prin recunoașterea alegerii de către comunitate ; d) prin instituirea concepției că charisma e o calitate transmisibilă ereditar ; e) prin instituirea concepției că charisma poate fi transmisă prin mijloace rituale etc.

Putem concluda, așadar, că nu toate alternativele satisfăcătoare de acțiune au același statut : există unele (de exemplu, cea deja practică) care joacă un rol aparte în activitatea sistemului. Astfel, trebuie să distingem din mulțimea substitutelor funcționale ce satisfac o anumită cerință funcțională acele substitute cu valoare paradigmatică, rezultată din practicarea lor (cu un anumit succes).

Deși cerințele funcționale sînt anterioare modalităților particulare de satisfacere a lor, unele din aceste modalități au un rol foarte important în definirea cerințelor funcționale : ele constituie cazuri exemplare, privilegiate

de satisfacere a cerințelor funcționale ; fără menționarea lor explicită în însăși definiția cerințelor funcționale, înțelegerea adecvată a acestora ar fi substanțial sărăcită.

5. În această ultimă secțiune vom aborda mai pe larg problema semnificației empirice a teoriilor explicative funcționale, pe care mai sus am amintit-o în legătură cu posibilele obiecții la adresa funcționalismului. Analiza, din această perspectivă, a teoriilor asupra trebuințelor a constituit, de altfel, punctul de plecare al întregii strategii de cercetare urmate în acest studiu.

Correspondența între un sistem de cerințe funcționale și un sistem social empiric¹⁹ e globală, holistă ; a defini analitic, relativ la un cadru teoretic, un element al sistemului de cerințe funcționale nu înseamnă *ipso facto* a asuma existența unui referent obiectiv al acelei cerințe funcționale. Exigența metodologică fundamentală pe care trebuie să o satisfacă construcția conceptual-teoretică avansată de cercetător și, în particular, sistemul de cerințe funcționale definite analitic e aceea de a reuși explicarea comportamentului sistemului social : date fiind anumite condiții, modelul teoretic să permită să inferăm asupra comportamentului rezultat.

Teoriile asupra trebuințelor umane constituie, credem, un bun prilej pentru a exemplifica concret aceste teze epistemologice și metodologice. O cit de sumară privire asupra literaturii consacrate trebuințelor e suficientă, totuși, pentru a identifica, între centrele de interes teoretic, problema grupării trebuințelor. Diferitele studii au identificat (analitic) zeci și zeci de trebuințe umane, în funcție de care s-a încercat explicarea comportamentului uman motivat. Ideea de grupare a trebuințelor s-a impus puternic, datorită fie obiectivelor pentru care au fost cercetate, fie conexiunilor sesizate între ele. Diferitele criterii de grupare (după subiectul trebuințelor, după rolul lor, după „natura“ lor etc.) se dovedesc însă a fi nesemnificative în lipsa sau în afara unei perspective teoretice. Dar, a recunoaște nevoia de teorie înseamnă, implicit, a recunoaște că înțelegerea adecvată a trebuințelor presupune conexarea lor : unele trebuințe sînt reductibile la altele („inanalizabile“ sau „fundamentale“), unele sînt prepotente în raport cu altele, satisfacerea unora creează altele etc. Conceptul de „sistem al trebuințelor“, degajat prin reflexia teoretică, dă seama, credem, tocmai de

această situație : încercarea de a desprinde o trebuință din sistem, de a o considera autonomă, e nejustificată teoretic.

Teoriile asupra trebuințelor foarte influente astăzi — Maslow (1954), Hertzberg (1959), Alderfer (1969) etc. — se fundează pe teza că natura „sistemică“ a trebuințelor se recuperează cel mai corect pe plan teoretic prin folosirea conceptului de „ierarhie“. Binecunoscuta teorie ierarhică cu cinci niveluri a lui Maslow reprezintă un exemplu convingător în acest sens. Abordarea holistă a motivației este opusă în mod explicit de către Maslow celei „cauzal-mecaniciste“; s-a remarcat adeseori că noțiunea de „necesitate“ — sau cea de „sindrom“, prin intermediul căreia Maslow a încercat operaționalizarea teoriei sale — e foarte apropiată celei de *Gestalt* : necesitățile sînt înțelese într-o manieră holist-dinamică. Abordarea holistă, arată Maslow, duce întotdeauna la anumite obiective sau necesități dincolo de care nu mai putem merge ; acele necesități apar ca scopuri în sine, care nu au nevoie de o altă justificare sau demonstrație. Analiza conduce, deci, la anumite „date fundamentale“ ; dar „datele fundamentale“ obținute au o puternică încărcătură holistă : ele sînt trăsături esențiale în structura personalității.

Maslow, cum se știe, a postulat un număr foarte mic de „necesități de bază“. Să accentuăm însă asupra următorului aspect : el a fost conștient de faptul că aceste necesități sînt *postulate*, că alegerea unui sau altui set de „necesități de bază“ depinde, în mare măsură, de preferințele personale ale omului de știință. Desigur, un număr de constrîngeri teoretice trebuie să fie satisfăcute (de pildă, ca entitățile admise drept necesități să fie „sindroame“), dar un coeficient de libertate în alegere nu poate fi negat ; să amintim că în literatura consacrată problemei există numeroase alte propuneri de alegere a setului „necesităților de bază“.

Așadar, „datele fundamentale“ ale analizei sînt construcții teoretice, avînd în primul rînd o semnificație teoretică și metodologică. Analiza conceptual-teoretică a condus la definirea unui set de necesități de bază, cu un rol determinat în cadrul teoriei ; Maslow distinge însă cu grijă această chestiune de cea a semnificației *empirice* a „datelor fundamentale“ : necesitățile, arată el, trebuie studiate ca întreg și nu ca necesități individuale ; ele nu trebuie clasificate atomist, deci studiate separat și indepen-

dent. Maslow introduce conceptul de „holism“ tocmai spre a sublinia ideea că numai „sistemul necesităților“ are semnificație empirică.

Este posibil să extragem din teoriile asupra trebuințelor mai multe argumente în sprijinul concluziei că nu trebuințele individuale, separate, au semnificație empirică, ci numai sistemul, totalitatea lor intercorelată are referent. De exemplu :

1) Cel mai adesea, cercetătorul întâlnește o *combinație de necesități* : rareori necesitățile pot fi izolate și rareori întâlnim necesități individuale. Dificultățile în a separa o trebuință de alta derivă din modalitățile în care ele sînt conexe cu diferitele lor substitute funcționale, deci cu căile de satisfacere a lor. Un anumit comportament uman satisface de cele mai multe ori nu o anumită trebuință, ci un „mănunchi“ sau „ciorchine“ de trebuințe. Comportamentele umane sînt interconexate ; „ciorchinii“ de trebuințe pe care ele le satisfac sînt de aceea întrețesuți în cadrul sistemului holistic. Pe de altă parte, adesea devin presante *mai multe* trebuințe ; individul va tinde atunci să aleagă acea acțiune care satisface cît mai multe din trebuințele sale.

2) Trebuințele *interacționează*. Se consideră că trebuințele au interacțiuni de cel puțin trei feluri²⁰ : a) o interdependență funcțională : sînt satisfăcute prioritar necesitățile mai presante ; b) o interdependență sistemică : realizarea nevoilor unui individ e condiționată de sprijinul și de serviciile societății ; c) satisfacerea nevoii de „calitate a vieții“ depinde de existența alternativelor, a opțiunilor accesibile individului, adică de capacitatea individului de a alege o sau altă strategie de satisfacere a trebuințelor sale.

3) Trebuințele sînt *intersanjabile* : o trebuință satisfăcută poate înlocui o altă trebuință, poate suprima manifestarea sau inhiba activitatea de satisfacere a alteia. Intersanjabilitatea e mai restrînsă în cazul trebuințelor legate de existență, dar se extinde în cazul trebuințelor superioare (de pildă, în cazul trebuințelor „de lux“).

4) Să presupunem că, în general, e posibilă separarea nu numai analitică, dar și empirică a unei trebuințe din sistem. Pentru fiecare trebuință există o scară graduală de satisfacere a ei, de la limita minimă pînă la satisfacerea deplină sau maximă a trebuinței respective. Ipo-

teza că ar fi posibil să se separe analitic, dar și empiric o trebuință ne-ar permite să inferăm o predicție de tipul următor: *individul uman va tinde să-și satisfacă acea trebuință la nivelul maxim.*

Studiul nivelurilor maxime de satisfacere a trebuințelor a pus în evidență unele aspecte foarte interesante [20, 239—241]: trecându-se de la trebuințele deficitare la cele suficient satisfăcute, tendința nu e spre satisfacerea maximă, ci spre șiruri lărgite de opțiuni alternative. Satisfacerea la un nivel mai înalt a unei trebuințe se poate realiza, de la acest punct, numai prin stimulare artificială (de exemplu, prin reclamă). Atunci când există opțiuni alternative de alegere, când alegerile personale devin mai selective, mai diferențiate, cererea tinde să scadă. Satisfacerea trebuinței nu tinde spre limita ei maximă, ci spre moduri mai „simbolice“, mai puțin „materiale“ de satisfacere. În perioadele în care satisfacerea nevoii de hrană a membrilor societății era dificilă, „a fi gras“ simboliza un rang social înalt și putea avea chiar o valoare estetică („gras și frumos“ — cele două trăsături părînd a fi indisociabile). Astăzi se produce un fenomen exact contrar: obezitatea apare ca simptom al unei alimentații neraționale; se constată tendința de creștere a ponderii mîncărurilor cu o valoare calorică scăzută — deci, de trecere spre moduri mai simbolice de satisfacere a nevoii de hrană.

Ipoteza, dovedită ca nesatisfăcătoare, că indivizii umani tind spre satisfacerea maximă a nevoilor lor, se fundează pe teza că e posibilă separarea empirică a componentelor individuale ale sistemului trebuințelor. Concludem așadar că sistemul trebuințelor, împreună cu moduri particulare de satisfacere a acestora, are un caracter holist; sistemului ca întreg, nu componentelor lui particulare, i se poate atășa o semnificație empirică. El ne permite să formulăm, după vorba lui Sneed, o singură „mare susținere empirică“²¹.

Note

¹ A. R. Radcliffe-Brown, *Structure and Function in Primitive Societies*, The Free Press, New York, 1952.

² E. Durkheim, *De la division du travail social*, Alcan, Paris, 1902.

³ O dare de seamă amănunțită a diferitelor puncte de vedere asupra raporturilor între „explicația cauzală” și „explicația funcțională” se găsește, spre exemplu, în C. Zamfir, *Explicația cauzală și explicația funcțională. O propunere de unificare*, în volumul *Epistemologia științelor sociale*, Editura Politică, București, 1981. Nu vom insista în cele ce urmează asupra acestor perspective diverse, întrucât obiectivul asumat de noi e altul, anume acela de a detecta în primul rînd natura — și nu conținutul — discrepanțelor între cele două demersuri explicative.

⁴ Nu considerăm necesar să deosebim aici între sensurile termenilor „nevoie”, „necesitate”, „cerință funcțională” — deși în alte scopuri distincțiile se pot dovedi binevenite.

⁵ R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York, 1968.

⁶ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura Politică, București, 1962, p. 29.

⁷ P. S. Cohen, *Modern Social Theory*, Heineman, London, 1972.

⁸ C. G. Hempel, *The Logic of Functional Analysis*, în *Aspects of Scientific Explanation*, The Free Press, New York, 1965.

⁹ J. D. Sneed, *The Logical Structure of Mathematical Physics*, D. Reidel, Dordrecht, 1971.

¹⁰ W. Stegmüller, *The Structure and Dynamics of Theories*, Springer, Heidelberg, 1976.

¹¹ De exemplu, în I. Părvu, *Teoria științifică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

¹² J. D. Sneed, *Descrierea schimbărilor științifice revoluționare: o abordare formală*, în vol. *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

¹³ Pentru o tratare sistematică a acestei chestiuni, a se vedea L. Sfez, *Critique de la décision*, Armand Collin, Paris, 1973.

¹⁴ H. A. Simon, *Administrative Behaviour*, MacMillan, New York, 1947.

¹⁵ J. G. March, H. A. Simon, *Les Organisations*, Dunod, Paris, 1971.

¹⁶ În limbajul folosit aici, „alternativa optimă de acțiune” denotă acel substitut funcțional a cărui practicare duce la atingerea stării optime cu o probabilitate mai mare decît orice alt substitut funcțional.

¹⁷ C. Zamfir, *Strategii ale dezvoltării sociale*, Editura Politică, București, 1977, p. 226.

¹⁸ M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organizations*, The Free Press, New York, 1947, p. 364.

¹⁹ „Un sistem empiric este un domeniu de fenomene relevante, definite pe o bază teoretică, în raport cu care anumite enunțuri-problemă au fost abstrase” (T. Parsons, *An Outline of the Social System*, în T. Parsons et al. (eds.) *Theories of Society*, The Free Press, New York, 1960, p. 36—37).

²⁰ J. McHale, M. C. McHale, *Basic Human Needs*, Transaction Books, New Jersey, 1977.

²¹ Ultimul paragraf a fost elaborat de Mihaela Miroiu.